ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 9, Αρ. 1Α (2017)

Ο Σχεδιασμός της Μάθησης

Μηχανισμοί υποστήριξης και ενσωμάτωσης των φοιτητών στην ΑεξΑΕ: Η περίπτωση του συστημικού προγράμματος Online Human Touch.

Artemisia (Αρτεμησία) Grapsa (Γράψα), Ilias Mavroidis

doi: 10.12681/icodl.1112

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 28/02/2026 09:48:11

Μηχανισμοί υποστήριξης και ενσωμάτωσης των φοιτητών στην εξΑΕ: Η περίπτωση του συστημικού προγράμματος Online Human Touch

Mechanisms of support and engagement of students in distance education: The case of the systemic programme Online Human Touch

Αρτεμησία Γράψα
Μ.Ed., ΕΑΠ
artemisgrapsa@yahoo.com

Ηλίας Μαυροειδής
Μέλος ΣΕΠ, ΕΑΠ
imavr@tee.gr

Abstract
Distance Learning develops alongside with progress of Information and Communication Technologies (ICT). In recent years the use of ICT contributes to the retention of students and enables the stronger and easier engagement of students in order to avoid attrition. The purpose of this study is to explore the causes that lead to students drop out. Furthermore, it seeks to examine if the practices of the Online Human Touch programme, applied at Drexel University, be can be transferred to the Hellenic Open University. The curriculum of Online Human Touch has been designed in order to increase the student's retention until the completion of their studies. A qualitative research method has been used, which recorded the opinions of 12 interviewees from undergraduate programs of the Hellenic Open University (4 tutors and 8 students). According to the results of this paper the student's attrition is linked to the support and engagement. The participants highlighted the need to enhance supporting services in the Hellenic Open University and welcomed the strategies and practices of the program Online Human Touch.

Keywords: *Distance Learning, student attrition, support, engagement, Online Human Touch, Hellenic Open University*

Περίληψη
Η εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση συν-εξελίσσεται με την πρόοδο των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Τα τελευταία χρόνια, όλο και περισσότερο οι ΤΠΕ συμβάλουν στην υποστήριξη των φοιτητών και στην καλύτερη και έγκαιρη ενσωμάτωσή τους, η οποία στόχο έχει την αποφυγή της φοιτητικής εγκατάλειψης. Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να διερευνηθούν οι αιτίες που οδηγούν τους φοιτητές να εγκαταλείπουν τις σπουδές τους, καθώς και το εάν θα μπορούσαν να ενταχθούν στο ΕΑΠ δράσεις και πρακτικές του προγράμματος «Διαδικτυακή Ανθρώπινη Επαφή» (Online Human Touch), οι οποίες εφαρμόζονται στο Πανεπιστήμιο Drexel της Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ. Το πρόγραμμα αυτό σχεδιάστηκε με σκοπό να αυξήσει την παραμονή των φοιτητών μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Επιλέχθηκε η ποιοτική προσέγγιση και καταγράφηκαν οι απόψεις 12 ατόμων από το προπτυχιακό περιβάλλον του ΕΑΠ (8 φοιτητών και 4 καθηγητών). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η εγκατάλειψη των σπουδών συνδέεται με την υποστήριξη και την ενσωμάτωση των φοιτητών. Οι συμμετέχοντες της έρευνας είδαν θετικά τις δράσεις και πρακτικές του

προγράμματος «Διαδικτυακή Ανθρώπινη Επαφή» και έκαναν συγκεκριμένες προτάσεις για την ενίσχυση της υποστήριξης των φοιτητών από το ΕΑΠ.

Λέξεις-κλειδιά: *εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, υποστήριξη, ενσωμάτωση, εγκατάλειψη φοιτητών, Διαδικτυακή Ανθρώπινη Επαφή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο*

1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Tait (2003) τα ποσοστά των ερευνών σχετικά με την σημασία των υπηρεσιών υποστήριξης του Open University είναι συντριπτικά. Το 90% όσων σπουδάζουν στην ΑεξΑΕ πιστεύουν ότι χρειάζονται υποστήριξη, έναντι του 10% εκείνων που δηλώνουν ότι δεν την έχουν ανάγκη. Επιπροσθέτως στην κλασική βιβλιογραφία αναφέρονται η έλλειψη προσωπικής υποστήριξης και αλληλεπίδρασης ως οι σοβαρότεροι λόγοι της φοιτητικής αποχώρησης (Moore & Kearsley, 1996; Tinto, 2006). Με δεδομένο ότι η ανθρώπινη αλληλεπίδραση αποτελεί έναν δυναμικά θετικό παράγοντα στην μαθησιακή διαδικασία (Lewin, 1948/1997), τα τελευταία χρόνια η επιστημονική έρευνα έδειξε ότι η αίσθηση της κοινότητας και του «συνανήκειν», είναι δυνατόν να καλλιεργηθεί ικανοποιητικά σε διαδικτυακά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (Garrison, 2007; Rovai, 2002, 2003, 2007; Mavroidis et al., 2013; Angelaki & Mavroidis, 2013).

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Η εγκατάλειψη των σπουδών στην ΑεξΑΕ είναι ένα διεθνές και πολυπαραγοντικό φαινόμενο το οποίο σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση παρατηρείται τόσο στην Ευρώπη και ΗΠΑ, όσο και στον υπόλοιπο κόσμο (Europe Unit: Bologna Process, 2011). Το φαινόμενο έχει συνέπειες με πολλαπλές προεκτάσεις, (φοιτητές, τριτοβάθμιο ίδρυμα, κοινωνία, κράτος) στην απώλεια ανθρώπινου και οικονομικού δυναμικού. Τα ποσοστά εγκατάλειψης σπουδών στην ΑεξΑΕ είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα των παραδοσιακών τριτοβάθμιων ιδρυμάτων και εκτείνονται από 20% - 50%, για κάποιους δε μελετητές, μέχρι και 70% (Allen & Seaman, 2007, 2009). Στο ΕΑΠ τα ποσοστά εγκατάλειψης αγγίζουν το 28,4% (Xenos, Pierrakeas & Pintelas, 2002).

Η ΑεξΑΕ εμπεριέχει πολλές προκλήσεις για τους φοιτητές, συμπεριλαμβανομένων του ψυχολογικού παράγοντα - συναισθήματα άγχους και αποξένωσης (Angelino, Williams & Natvig, 2007)- του φόβου ότι οι σπουδές δεν θα τελειώσουν ποτέ, της απογοήτευσης, και επαναλαμβανόμενες ματαιώσεις που οδηγούν στην τελική απόσυρση (Terrell et al., 2009). Είναι οι εξωτερικοί παράγοντες και ο συνδυασμός τους που οδηγούν τους φοιτητές στην εγκατάλειψη (έλλειψη υποστήριξης, οικονομικών, χρόνου) και όχι τα ατομικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, επίπεδο γνώσεων) (Βεργίδης & Παναγιωτακόπουλος, 2003; Park & Choi, 2009).

Οι Lee & Choi (2011) σε μελέτη τους, κωδικοποίησαν τους παράγοντες που οδηγούν στην εγκατάλειψη τους οποίους ταξινόμησαν σε τρεις μεγαλύτερες κατηγορίες: α. παράγοντες που σχετίζονται με τους φοιτητές, β. παράγοντες που αφορούν τα προγράμματα και τα μαθήματα και γ. παράγοντες σχετικούς με το περιβάλλον.

Σύμφωνα με το Εθνικό Στατιστικό Κέντρο για την Εκπαίδευση των ΗΠΑ, η εγκατάλειψη μπορεί να αναχαιτιστεί μόνο από την ύπαρξη υποστήριξης μέσα και έξω από τα πανεπιστήμια, αλλά και από την δημιουργία περισσότερης γνώσης σχετικά με τον τρόπο που θα μπορούσε να ολοκληρωθεί η εκπαιδευτική διαδικασία (NCES, 2009). Οι ενήλικες έρχονται στην ΑεξΑΕ με δεξιότητες, προσδοκίες και ανάγκες

(Tait, 2000). Παρότι είναι γενικά αποδεκτό ότι η ανάγκη υποστήριξης αρχίζει από το στάδιο προ των σπουδών και εκτείνεται ως το στάδιο υποστήριξης μετά το τέλος τους, συγκροντώντας ένα ερευνητικό πλαίσιο, οι σχετικές έρευνες είναι σχετικά περιορισμένες (Zawacki – Richter & Vogt, 2009).

Η υποστήριξη σε ένα πλαίσιο εξΑΕ εστιάζεται στην ανάγκη ενίσχυσης της μαθησιακής διαδικασίας με την καλλιέργεια περιβάλλοντος συνεργατικής μάθησης, βασισμένο στις αρχές του κοινωνικού εποικοδομισμού. Ο Race (1999) αναφέρει ότι ελάχιστοι φοιτητές της ΑεξΑΕ είναι σε θέση να μελετούν χωρίς κάποια επίβλεψη, ενώ οι Mills & Tait (1996), οι Stevenson & Sander (1998) και ο Tait (2000), θεωρούν εξαιρετικά δύσκολο να ολοκληρωθεί ένα πρόγραμμα χωρίς την ελάχιστη ανθρώπινη υποστηρικτική, διδακτική καθοδήγηση. Ο Κόκκος (2001) συμπληρώνει ότι οι περισσότεροι φοιτητές έχουν απόλυτη ανάγκη την ανθρώπινη παρουσία προκειμένου να αξιοποιήσουν το διδακτικό υλικό.

Σύμφωνα με το τριπλό μοντέλο του Tait (2000), οι φοιτητές έχουν ανάγκη από: (α) Γνωστική υποστήριξη, μέσω παροχής διδακτικού υλικού και ανατροφοδότησης, (β) Συναισθηματική υποστήριξη σε ένα περιβάλλον αποδοχής που ενισχύει την αυτοεκτίμηση, και (γ) Συστημική υποστήριξη υιοθετώντας κατάλληλες διοικητικές διαδικασίες και συστήματα πληροφοριών. Οι Angelino & Natvig (2009) βασισμένοι στο θεωρητικό πλαίσιο του Μοντέλου Ολοκλήρωσης (Tinto, 1975) προτείνουν το μοντέλο ενσωμάτωσης τεσσάρων αξόνων: φοιτητής – καθηγητής, φοιτητής – φοιτητής, φοιτητής – εκπαιδευτικό περιεχόμενο και φοιτητής - ενσωμάτωση στην κοινότητα. Ο Rovai (2007) όρισε ένα εννοιολογικό μοντέλο με σκοπό να δημιουργηθούν διαδικτυακές κοινότητες. Οι μελέτες ανέδειξαν ότι οι διαδικτυακές κοινότητες οδηγούν σε αύξηση της ικανοποίησης των φοιτητών, της παραμονής στις σπουδές και σε καλύτερα εκπαιδευτικά αποτελέσματα.

Στο πλαίσιο αυτό έχει δημιουργηθεί και το πρόγραμμα «Διαδικτυακή Ανθρώπινη Επαφή» (Online Human Touch). Πρόκειται για ένα ολιστικό, συστημικό πρόγραμμα που αγγίζει προληπτικά τις ανάγκες των φοιτητών. Σύμφωνα με τις αρχές του ΟΗΤ οι φοιτητές επιβάλλεται να συνδεθούν έγκαιρα με ολόκληρη την πανεπιστημιακή κοινότητα με σκοπό την εμπλοκή. Κεντρική αντίληψη του προγράμματος είναι ότι οι ανοιχτές συνομιλίες δημιουργούν συνδέσεις, οι συνδέσεις γεννούν νέες ιδέες και δημιουργούν έμπνευση και η αμοιβαία έμπνευση ενδυναμώνει τις συνεργασίες.

Το εννοιολογικό πλαίσιο του βασίζεται σε τρεις τομείς:

(α) Άμεση ενσωμάτωση και αποτελεσματική εμπλοκή των φοιτητών. Η θεωρεία της φοιτητικής αποχώρησης καταδεικνύει ότι σχετίζεται με την απουσία εμπλοκής (Astin, 1984). Επιπροσθέτως οι Chickering & Gamon (1987) θεωρούν τις συχνές επαφές εντός και εκτός μαθήματος ως τον σημαντικότερο παράγοντα φοιτητικής κινητοποίησης / εμπλοκής και ότι η περισσότερη πληροφόρηση σχετικά με το εκπαιδευτικό περιβάλλον ενισχύει την φοιτητική δεύσμευση. Οι έρευνες του Tinto (1975, 1993, 2006) επιβεβαιώνουν ότι όσο περισσότερο ενσωματωμένος είναι ο φοιτητής στην εκπαιδευτική κοινότητα, τόσο λιγότερες πιθανότητες υπάρχουν να αποχωρήσει. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών φοιτητών – καθηγητών, φοιτητών – φοιτητών και φοιτητών – προσωπικού έχουν αναδειχθεί ως ένας ανεξάρτητος, αξιόπιστος παράγοντας πρόβλεψης της φοιτητικής παραμονής (Tinto, 2006).

(β) Ανάπτυξη της κοινότητας: Η φοιτητική παραμονή συνδέεται με την άμεση εμπλοκή στο εκπαιδευτικό περιβάλλον ήδη από τον πρώτο μήνα των σπουδών (Johnson, 2001). Στο διαδικτυακό περιβάλλον οι στρατηγικές ενοποίησης οφείλουν να γίνονται με καθοδήγηση και προγραμματισμό (Palloff & Pratt, 1999). Η δημιουργία κοινότητας είναι εξαιρετικά κρίσιμη, καθώς το να αποτελεί κάποιος

μέρος ενός διαδικτυακού περιβάλλοντος δεν εγγυάται την ύπαρξη κοινότητας (Stanford – Bowers, 2008). Οι φοιτητές στο πρόγραμμα ΟΗΤ συνδέονται με πολυάριθμες ακαδημαϊκές και κοινωνικές κοινότητες, με σκοπό να δημιουργηθεί η αίσθηση του «συνανήκειν». Πριν την εγγραφή οι μελλοντικοί φοιτητές προσκαλούνται στο Live Open House με στόχο να υποστηριχθεί μια αρχική αλληλεπίδραση με το σύνολο του πανεπιστημιακού περιβάλλοντος και στη συνέχεια ακολουθεί ένα σύνολο διαδικτυακών δράσεων που περιλαμβάνει αυτό - παρουσιάσεις με οπτικά, ακουστικά ή γραπτά μέσα, εβδομαδιαία συζήτηση, εικονικά «τσάι», ομάδες γραπτών εργασιών, υπηρεσίες υποστήριξης φοιτητών, προσκλήσεις στον διαδικτυακό σύνδεσμο της πανεπιστημιούπολης κλπ.

(γ) Εξατομικευμένη επικοινωνία: Σε ένα διαδικτυακό πρόγραμμα η επικοινωνία είναι πρωτίστως προσανατολισμένη επάνω στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ως η κύρια μορφή επικοινωνίας, με δεδομένο ότι και στην εξ αποστάσεως, ομοίως με την παραδοσιακή εκπαίδευση, η αλληλεπίδραση είναι πρωτίστως βασισμένη σε λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές (Faharani, 2003). Οι έρευνες που εξέτασαν την επικοινωνία και τον «τόνο» της φωνής στα ηλεκτρονικά μηνύματα, έδειξαν ότι αυτοί που τα ελάμβαναν υπερεκτιμούσαν την ικανότητά τους να ερμηνεύσουν σωστά αυτό που ήθελε να πει ο αποστολέας (Kruger, Epley, Parker & Ng, 2005). Είναι γνωστό ότι η επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο είναι 55% μη λεκτική, 38% ο τόνος της φωνής και 7% οι λέξεις (Meharabian, 1971) και η τηλεφωνική επικοινωνία είναι 86% ο τόνος της φωνής και 14% οι λέξεις (Lockwood, 2008). Συνεπώς καθώς τα e-mails αποτελούν τον κοινότερο τρόπο επικοινωνίας, η εγγύηση ότι το σωστό μήνυμα ερμηνεύεται με τον επιθυμητό τρόπο είναι επιτακτική.

Το ΟΗΤ εστιάζει σε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, συχνής και ποιοτικής ανατροφοδότησης, το οποίο καλλιεργείται με πολλαπλές δράσεις από καθηγητές και διαχειριστές, συγχαρητήριες και χαιρετιστήριες κλήσεις, χρήση του μικρού ονόματος σε όλη την έκταση της αλληλογραφίας, εξατομικευμένη ανατροφοδότηση, οπτικοακουστικές ανακοινώσεις και συζητήσεις κλπ.

Αρχικά το πρόγραμμα διαμορφώθηκε από την Betts (2008) στο πανεπιστήμιο Drexel, στη Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ. Η εξατομικευμένη αυτή προσέγγιση στην διαδικτυακή εκπαίδευση, είχε ως αποτέλεσμα την συνεχιζόμενη ανάπτυξη, την οικονομική αειφορία, τα υψηλά ποσοστά παραμονής των φοιτητών στο πρόγραμμα, την δραστήρια συμμετοχή των αποφοίτων και τέλος την εθνική και διεθνή αναγνώριση για τις βέλτιστες πρακτικές.

3. Ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθούν οι λόγοι εγκατάλειψης των σπουδών στο ΕΑΠ και να εξεταστεί ο τρόπος που αντιλαμβάνονται καθηγητές και φοιτητές την έννοια της υποστήριξης στην ΑεξΑΕ.

Με δεδομένα τα παραπάνω διατυπώθηκαν τη εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιοι είναι οι κυριότεροι λόγοι εγκατάλειψης των σπουδών στο ΕΑΠ;
2. Ποιες δράσεις υλοποιούνται στο ΕΑΠ για την αντιμετώπιση της εγκατάλειψης;
3. Ποια στοιχεία από το πρόγραμμα «Διαδικτυακή Ανθρώπινη Επαφή» και με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να ενταχθούν στο ΕΑΠ, ώστε να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της εγκατάλειψης;

4. Μεθοδολογία

4.1 Ερευνητική προσέγγιση και εργαλείο έρευνας

Επιλέχθηκε η ποιοτικού τύπου προσέγγιση, η οποία βοηθάει καλύτερα τον ερευνητή να κατανοήσει σε βάθος τις προσωπικές αντιλήψεις των ερωτωμένων και να πραγματοποιήσει μια ως επί το πλείστον σε βάθος ανάλυση (Bell, 1997). Ως μέσον συλλογής των δεδομένων επιλέχθηκε η η μη δομημένη συνέντευξη με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, η οποία θεωρείται ως πιο ευέλικτη, επιτρέποντας την εμβάθυνση και την καλύτερη κατανόηση (Cohen et al., 2008).

Ως προς το εργαλείο της έρευνας, διαμορφώθηκαν δύο ομάδες ερωτήσεων, μία για τους φοιτητές και μία για τους καθηγητές. Οι ερωτήσεις στηρίχθηκαν σε τρεις άξονες, που αντιστοιχούν στα τρία ερευνητικά ερωτήματα.

4.2 Πληθυσμός και δείγμα

Σκοπός της έρευνας ήταν να μελετηθεί ένα φαινόμενο σε βάθος και όχι να συγκεντρωθούν ποσοτικά δεδομένα. Η συλλογή του δείγματος/πληροφορητών κρίθηκε σκόπιμο να γίνει με τη μορφή δειγματοληψίας – χιονοστιβάδας. Άρα καθώς δεν ήταν ξεκάθαρο ποια είναι τα κατάλληλα προς μελέτη άτομα, ζητήθηκε από κάποιους συμμετέχοντες να προτείνουν άλλους προς μελέτη (Creswell, 21011). Συμμετείχαν φοιτητές και καθηγητές των προπτυχιακών σπουδών του ΕΑΠ και ως απαραίτητη προϋπόθεση τέθηκε οι μεν φοιτητές να έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον μια Θεματική Ενότητα, οι δε καθηγητές να έχουν τουλάχιστον τριετή εμπειρία στις ΑεξΑΕ σπουδές. Στη μελέτη συμμετείχαν 12 άτομα, αριθμός πληθυσμού θεωρητικά κατάλληλος του αντιπροσωπευτικού δείγματος, για την διεξαγωγή έγκυρης έρευνας (Babbie, 2011).

4.3 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Στην παρούσα έρευνα όλες, και οι 12 συνεντεύξεις, έγιναν τηλεφωνικά, αφενός λόγω γεωγραφικής απόστασης μεταξύ της ερευνήτριας και των περισσοτέρων συμμετεχόντων, αφετέρου λόγω έλλειψης χρόνου των φοιτητών, ιδίως δε των διδασκόντων.

Η διάρκεια της κάθε συνέντευξης κυμάνθηκε από 35 έως 45 λεπτά της ώρας και κρατήθηκαν λεπτομερείς και ακριβείς σημειώσεις. Οι περισσότερες συνεντεύξεις δεν ηχογραφήθηκαν καθώς οι συμμετέχοντες δεν έδωσαν την συγκατάθεσή τους. Ηχογραφήθηκαν τελικά οι 4 από τις συνολικά 12 συνεντεύξεις. Αρχικά πριν από κάθε συνέντευξη εστάλη σε κάθε ερωτώμενο ένα σύντομο, επεξηγητικό κείμενο για την φοιτητική εγκατάλειψη ως φαινόμενο, και ένα για τα χαρακτηριστικά και τις πρακτικές του προγράμματος ΟΗΤ.

4.4 Ανάλυση

Όλες οι απαντήσεις των συμμετεχόντων κατεγράφησαν, επιλέχθηκε δε η ανάλυση περιεχομένου, ως μέθοδος ανάλυσης της έρευνας. Το υλικό ταξινομήθηκε κατά ερευνητικά ερωτήματα, ώστε να συστηματοποιηθούν οι εννοιολογικές κατηγορίες στις οποίες κατατάσσονται τα ποιοτικά δεδομένα και στη συνέχεια κωδικοποιήθηκε εντός της κάθε κατηγορίας, αλλά και μεταξύ των κατηγοριών. Τα δεδομένα που προέκυψαν συνδέθηκαν με την βιβλιογραφία και το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης με σκοπό να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές με την ήδη καταγεγραμμένη γνώση και παράλληλα να καταστεί μια βαθύτερη διερεύνηση του υπό μελέτη φαινομένου.

5. Ευρήματα και συζήτηση

5.1 Κυριότεροι λόγοι εγκατάλειψης των σπουδών στο ΕΑΠ

Ως κυριότερα αίτια εγκατάλειψης των σπουδών στο ΕΑΠ επισημάνθηκαν: (α) Οικονομικός παράγοντας, (11/12), (β) Δυσκολία υιοθέτησης νέων (ΑεξΑΕ) εκπαιδευτικών μεθόδων, (6/12), και (γ) Έλλειψη χρόνου, (5/12). Η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει πλήρως την κλασική κατηγοριοποίηση των εμποδίων εγκατάλειψης. Συγκεκριμένα η Cross (1981) αναφέρεται: α. στην συγκεκριμένη κατάσταση στην οποία ευρίσκονται οι φοιτητές (στην εποχή μας η οικονομική κρίση, η ανεργία κλπ.). β. στα εμπόδια που προέρχονται από τα μαθησιακά προγράμματα. γ. στα εσωτερικά εμπόδια που εκφράζονται με την έλλειψη κινήτρων και κινητοποίησης. Πιο πρόσφατα, αναφέρονται ως αίτια οι εξωτερικές συνθήκες (οικονομική κρίση, ανεργία, εκπαιδευτικά προγράμματα) (Park & Choi (2009, Βεργίδης & Παναγιωτακόπουλος, 2002).

Οι οικονομικοί λόγοι είναι από τους πρώτους λόγους που οι φοιτητές εγκαταλείπουν τις σπουδές τους (Polle, 2010) και επιπροσθέτως η Ivankova (2004) και οι Wao & Onwuegbuzie (2011) αναφέρουν ότι όσοι λαμβάνουν βοηθήματα, υποτροφίες ή διακρίσεις βιώνουν λιγότερο άγχος και ολοκληρώνουν συχνότερα τις σπουδές τους από εκείνους που δεν λαμβάνουν κάποια οικονομική βοήθεια.

Επίσης, οι περισσότεροι φοιτητές της έρευνας αν και άνεργοι (6/8), δεν σκέφτονται να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους και επίσης δεν γνωρίζουν συναδέλφους τους να σκέφτονται την αποχώρηση. Είναι διαπιστωμένο σε δύσκολες εποχές, σαν την τωρινή, να παρατηρείται αύξηση του συμβολικού, πολιτισμικού κεφαλαίου (Malcolm, 2011) και να ισχυροποιούνται οι λόγοι σπουδών, καθώς οξύνεται η δυσκολία επαγγελματικής αποκατάστασης (Shafiq, 2010). Παραλλήλως δε με την ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση για σπουδές ΑεξΑΕ, πιθανότατα λόγω και της οικονομικότερης μεθοδολογίας, όλα τα ανωτέρω θα μπορούσαν να αποδοθούν στα θετικά απότοκα της σημερινής κρίσης (Ίσερη, 2014).

Η δυσκολία υιοθέτησης νέων εκπαιδευτικών μεθόδων της ΑεξΑΕ, ο δεύτερος λόγος εγκατάλειψης, επιβεβαιώνει την έρευνα των Κουστουράκη, Παναγιωτακόπουλου & Λιοναράκη (2003). Είναι εμφανές από τις μελέτες ότι η ΑεξΑΕ εμπεριέχει πολλές προκλήσεις για τους φοιτητές της συμπεριλαμβανομένων των συναισθημάτων απομόνωσης και αποξένωσης (Lionarakis, Panagiotakopoulos & Xenos, 2005), συναισθηματικής μοναξιάς και αποσύνδεσης από το εκπαιδευτικό περιβάλλον (Angelino, Williams & Natvig, 2007), αδυναμία ενσωμάτωσης (Lovitts, 2001), έλλειψη δεξιοτήτων μελέτης, χρήσης πηγών και συγγραφής εργασιών (Χατζηλάκος, Παπαδάκης & Ρώσσιου, 2007). Αρκετά συχνά δε οι επαναλαμβανόμενες ματαιώσεις έχουν ως τελικό αποτέλεσμα την οριστική απόσυρση από το πρόγραμμα (Terrel, Snyder & Dringus, 2009).

Ο τρίτος λόγος εγκατάλειψης των σπουδών, η αδυναμία οργάνωσης και έλλειψης χρόνου, εντοπίζεται στην βιβλιογραφία αρχικά ως ένα φάσμα δυσκολιών εξισορρόπησης των πολλαπλών ρόλων και υπευθυνοτήτων του ενήλικα φοιτητή/τριας σε συνδυασμό με το ρόλο του συντρόφου, του γονέα, του εργαζόμενου κλπ. (Rogers, 1999). Συνεπώς οι παράγοντες «αυτό – ρύθμιση» (Xenos et al., 2002), δυσκολία στην εξισορρόπησης ρόλων / επαγγελματικές δεσμεύσεις και δυσχέρειες που σχετίζονται με την εύρεση και τον προγραμματισμό του χρόνου, αναφέρονται και επιβεβαιώνονται από μια σειρά σημαντικών μελετών στο ΕΑΠ (Βεργίδης & Παναγιωτακόπουλος, 2003; Pierrakeas et al. 2004; Κουστουράκης κ.ά., 2003).

5.2 Δράσεις που υλοποιούνται στο ΕΑΠ για την αντιμετώπιση της εγκατάλειψης

Τα βασικά ευρήματα είναι ότι (α) Η συγκεκριμένη αντίληψη του ΟΗΤ δεν εφαρμόζεται από το ΕΑΠ, (12/12), (β) Οι δράσεις του ΟΗΤ θα μπορούσαν να είναι αντίδοτο στην εγκατάλειψη, και (γ) Η αίσθηση της κοινότητας θα βοηθούσε στη θεραπεία των λόγων εγκατάλειψης. Όμως στο ΕΑΠ εφαρμόζονται αρκετές πρακτικές επικοινωνίας, και κυρίως οι Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις, οι τηλεφωνικές ώρες επικοινωνίας, η σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία, και η ανατροφοδότηση,

Πιο συγκεκριμένα εντοπίστηκαν και επιβεβαιώθηκαν:

α) Η ήδη διερευνημένη σημαντικότητα των ΟΣΣ (Λουϊζίδου & Χατζηθεοδούλου κ.α., 2001), όπως επίσης η φοιτητική επιθυμία, επιπλέον συμβουλευτικών συναντήσεων (Κουστουράκης κ.ά., 2003; Freake & Papathanasiou, 2006; Παναγιωτακόπουλος & Βεργίδης, 2006; Παπαδημητρίου & Λιοναράκης, 2015; Τζουτζά, 2010)

β) Η ισχυρή άποψη ότι η σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία προάγουν την αλληλεπίδραση (Aderson, 2003) και ενισχύουν την υποστήριξη (Stodel et al., 2006).

γ) Η έμφαση των καθηγητών στη σημασία της ανατροφοδότησης (continuity of concern) (Sewart, 1993; Tait, 2004).

δ) Η ανάγκη συνεχούς επιμόρφωσης των διδασκόντων, με σκοπό να ανταποκριθούν στις υψηλές απαιτήσεις του ρόλου (Clay et al., 2009; Κόκκος, 2001; Παπαδημητρίου & Λιοναράκης, 2015).

ε) Η θετική στάση των συμμετεχόντων στην προοπτική ανάπτυξης των μαθησιακών κοινοτήτων. Η έρευνα επιβεβαίωσε την ισχυρή άποψη ότι η αλληλεπίδραση μειώνει την εγκατάλειψη και παράγει βέλτιστα εκπαιδευτικά αποτελέσματα (Rovai, 2002, 2003, 2007; Pallof & Praff, 2003; Moore, 2006; Garrison, 2007; Cain & Pitre, 2008; Mavroidis et al.2013).

5.3 Δράσεις του ΟΗΤ οι οποίες θα μπορούσαν να ενταχθούν στο ΕΑΠ

Οι συμμετέχοντες επέλεξαν κυρίως τις ακόλουθες δράσεις: (α) Εβδομαδιαία Διαδικτυακή Συνάντηση (11/12), (β) Εικονικός Καφές (9/12), (γ) Ομάδα Γραπτών Εργασιών (5/12), (δ) Δημιουργία Διαδικτυακών Κοινοτήτων (3/12), (ε) Υπηρεσία Υποστήριξης Φοιτητών (1/12). Οι απαντήσεις αυτές επιβεβαιώνουν τις νέες τάσεις στην μεθοδολογία της ΑεξΑΕ προς καινοτόμα εκπαιδευτικά, διαδικτυακά, κοινοτικά περιβάλλοντα μάθησης, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης (Boyle et al., 2010; Tzanakos, 2012; Mavroidis et al. 2013; Angelaki & Mavroidis, 2013; Γκαλαμέρης, 2015).

Οι καθηγητές συμφώνησαν ότι υπάρχει ανάγκη επανασχεδιασμού των δράσεων: Με βάση τον κεντρικό, θεσμοθετημένο και τον κοινωνικά αναγνωρισμένο ρόλο του ΕΑΠ, την παρατεταμένη οικονομική κρίση και την επιμονή των φοιτητών για περισσότερη σύνδεση και προσωπική επαφή, θεωρούν απαραίτητο τον σχεδιασμό νέων, διαδικτυακών δράσεων και πρακτικών, που να προωθούν την επαφή, την σύνδεση, την επικοινωνία και την δημιουργία μαθησιακών κοινοτήτων.

6. Συμπεράσματα

Συνεπώς με βάση όλα τα ανωτέρω εξήχθησαν τα εξής συμπεράσματα:

1. Σύμφωνα με τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα οι λόγοι που ωθούν τους φοιτητές στην εγκατάλειψη των σπουδών είναι ο οικονομικός παράγοντας, οι δυσκολίες στην υιοθέτηση νέων εξΑΕ διδακτικών μεθόδων και η δυσκολία διαχείρισης – εξεύρεσης χρόνου.

2. Οι φοιτητές του ΕΑΠ υποστηρίζονται από τις ΟΣΣ, την ανατροφοδότηση, την τηλεφωνική επικοινωνία, την σύγχρονη και την ασύγχρονη επικοινωνία με τον διδάσκοντα.
3. Στο ΕΑΠ δεν εφαρμόζεται η αντίληψη του προγράμματος Ανθρώπινη Διαδικτυακή Επαφή (ΟΗΤ), όμως οι συμμετέχοντες είχαν θετική στάση απέναντι τις στρατηγικές και τις πρακτικές του.
4. Οι ερωτηθέντες για το υπό εξέταση πρόγραμμα επέλεξαν και θα επιθυμούσαν στις δικές τους σπουδές τις δράσεις: εβδομαδιαία διαδικτυακή συνάντηση, εικονικός καφές, ομάδες γραπτών εργασιών.
5. Επίσης, οι συμμετέχοντες επιθυμούν την δημιουργία μαθησιακών διαδικτυακών κοινοτήτων.

Βιβλιογραφία

Allen, E. & Seaman, J. (2007). *Online nation: Five years of growth in online learning.* The Sloan Consortium. Babson Survey Research Group. Retrieved April 20 2015 from http://www. sloanc.org/publications/survey/pdf/online nation.pdf

Allen, E. & Seaman, J. (2009). *Learning on demand: Online education in the United States 2009.* The Sloan Consortium, Babson Survey Research Group. Retrieved November 2, 2015, from http://www.sloan-c.org/publications/survey/pdf/learningondemand.pdf

Anderson, T. (2003). Getting the mix right against: An updated theoretical rationale for interaction. *International Review of Research in Open and Distance Learning, 4*(2), 1-14.

Angelaki, C. & Mavroidis, I. (2013).Communication and social presence: The impact on adult learners' emotions in distance learning. *European Journal of Open, Distance and e-Learning, 16*(1), pp.78-93.

Angelino, L.M., Williams, F.K. & Natvig, D. (2007). Strategies to engage online students and reduce attrition rates. *The Journal of Educators Online, 4*(2), 1-14. Retrieved November 2, 2015, from www.thejeo.com/Volume4Number2/Angelino%20Final.pdf

Angelino, L.M. & Natvig, D. (2009). A Conceptual Model of Engagement of the Online Learner, *The Journal of Educators, 6*(1).

Astin, A.W. (1984). Student involvement: A development theory for higher education. *Journal of College Student Personnel, 24*(4), pp. 297-308.

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*, επιμ. Ζαφειρόπουλος, Κ., μετφρ. Βογιατζής, Γ., Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Bell, J. (1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας (οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες),* μετφρ. Α.Β. Ρήγα, Αθήνα: Gutenberg.

Βεργίδης, Δ., & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2003). Διερεύνηση των λόγων διακοπής της φοίτησης στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Σπουδές στην Εκπαίδευση» του ΕΑΠ. Στο: Λιοναράκης, Α. (Επιμ.) *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την ΑεξΑΕ, Πρακτικά Εισηγήσεων* (σ. 81-90). Αθήνα: Προπομπός.

Betts, K. (2008). Online Human Touch (OHT). Instruction & Programming: A Conceptual Framework to Increase Students Engagement and Retention in Online Education, Part 1. In *Merlot Journal of Online Learning and Teaching, vol.4*(3), September 2008.

Boyle, F., Known, J., Ross, C. & Simpson, O. (2010). Student – student mentoring for retention and engagement in distance education. *Open Learning, 25*(2), pp.115-130.

Cain, P.L. & Pitre, P.E. (2008). The effect of computer mediated conferencing and computer assisted instruction on student learning outcomes, *Journal of Asynchronous learning Networks, 12*(3-4), pp. 31-52.

Chickering, A.W. & Gamson, Z.F. (1987). Seven principles for good practice in undergraduate education. *AAHE Bulletin*, 39(7), 3-7.

Γκαλαμέρης, Δ. (2015). Πως οι νέες Διαδικτυακές Τεχνολογίες διαμορφώνουν την Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση στο άμεσο μέλλον. *The Journal for Open & Distance Education and Educational Technology, 11*(1).

Clay, M.N., Rowland, S. & Packard, A. (2009). Improving undergraduate online retention through gated advisement and redundant communication. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice 10*(1), 93-102.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education (6th edition),* New York: Routledge.

Creswell, J.W. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση*, μετφρ. Ν. Κουβαράτου, Αθήνα: Εκδόσεις Ίων/Ελλην.

Cross, K. P. (1981). *Adults as Learning: Increasing Participation and Facilitating Learning*, San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Europe Unit: Bologna Process (2011). Retrieved from http:www.europeunit.ac.uk/sites/europe_unit2/bologna_process/intex.cfm

Faharani, G.O., (2003). *Existence and importance of online interaction* (Doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute, 2003). Retrieved October8, 2015 from: http://scolar.lib.vt.edu/theses/avaible/etd-04232003 202143/unrestrcted/Gohar-Faharani-Dissertation.pdf

Garrison, D.R. (2007). Online community of inquiry review: social, cognitive and teaching presence issues. *Journal of Asynchronous learning Networks, 11*(1), pp.61-72.

Johnson, J. (2001). Learning communities and special efforts in the retention of university students: What works, what doesn't, and is the return worth in the investment? *Journal of College Students Retention: Research, Theory & Practice, 2*(3), pp. 219-238.

Ίσερη, Ε. (2014). *Οικονομική Κρίση και Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Η σχέση, οι επιπτώσεις και οι προοπτικές υπέρβασης. Μελέτη περίπτωσης στο ΕΑΠ.* Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ, Πάτρα.

Ivankova, N. V. (2004*). Students' persistence in the University of Nebraska – Lincoln distributed doctoral program in educational Leadership in Higher Education: A mixed methods study*. Ph.D. dissertation. University of Nebraska – Lincoln.

Κόκκος, Α. (2001). Ο Ρόλος του Διδάσκοντα στην Εκπαίδευση από Απόσταση: Η Περίπτωση του Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου, στο CD-ROM, *Α' Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση,* Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο. Στο www.orolostoudidaskontosstinekpaideusiapoapostasi.pdf

Κουστουράκης, Γ., Παναγιωτακόπουλος, Χ., & Λιοναράκης, Α. (2003). Διερεύνηση των Εμποδίων στην Εφαρμογή της ΑεξΑΕ και Προτάσεις για την Αντιμετώπισή τους. Στο Λιοναράκης, Α. (Επιμ.). *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Πρακτικά Εισηγήσεων*, (σ.307-316). Πάτρα: Συνεδριακό και Πολιτιστικό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών.

Kruger, J., Epley, N., Parker, J. & Ng, Z. (2005). Egocentrism over email: Can we communicate as well as we think? *Journal of Personality and Social Psychology*, *89*, pp. 925-936. Retrieved from http://facutly.chicagogsb.edu/nicholas.epley/html/publication.html

Κυριαζή, Ν. (1999). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών, (ια' έκδοση),* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Lee, Y. & Choi, J. (2011). A review of online course dropout research: Implications for practice and future research. *Educational Technology Research & Development*, *59*, 593-618. DOI 10.0007/s11423-010-9177-y

Lewin, K. (1948/1997). *Resolving Social Conflicts – Field Theory in Social Science*, American Psychological Association, Washington: DC.

Lionarakis, A., Panagiotakopoulos, C. & Xenos, M. (2005). "Open and Distance and Distance Learning: tools of information and communication technologies for effective learning". Στο Α. Λιοναράκης (επιμ.*) Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, τομ. Δ, Παιδαγωγικές και Τεχνολογικές Εφαρμογές*, Πάτρα, Προπομπός.

Lochwood, T. (2008). *Voice and Language. Call centers: Maximizing performance training manual.* Fenman Professional Training Resources. Retrieved from http://www.fenman.co.uk/traineractive/training-activity/voice-and-language.html

Λοϊζίδου - Χατζηθεοδούλου, Π., Βασάλα, Π., Κακούρης, Α., Μαυροειδής, Η. & Τάσιος, Π.Θ. (2001). «Μορφές επικοινωνίας στις σπουδές από απόσταση και η συμβολή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η περίπτωση των σπουδαστών της μεταπτυχιακής θεματικής ενότητας «Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση» του ΕΑΠ», στο: Λιοναράκης, Α. (επιμ.) *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση Πάτρα 25-27 Μάιος 2001. Πρακτικά Εισηγήσεων*. τόμ.. Α',(σ. 75-88). Πάτρα, ΕΑΠ.

Lovitts, B.E., (2001). *Leaving the ivory tower: The causes and consequences of departure from doctoral study*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Malcolm, G. (2011). Education for Development, In Veltmeyer, H. (ed.) *The Critical Development Studies Handbook*, New York: Tools for Change.

Mavroidis, I., Karatrantou, A., Koutsouba, M., Giossos, Y. & Papadakis, S. (2013). Technology Acceptance and social presence in distance education. A case study on the use of teleconference at a postgraduate course of the Hellenic Open University. *European Journal of Open, Distance and e-Learning, 16*(2), pp.76-96.

Mehrabian, A. (1971). *Silent messages.* Wadsworth, Belmont, California.

Miils, R. & Tait, A. (1996). *Supporting the learner in Open and Distance Learning, London:* Pitman Publishing.

Moore, D. (2006). E-learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning. *Educational Technology Research and Development, 54*(2), pp. 197-200.

Moore, M .G. & Kearsley, G. (1996). *Distance education: A system view*. Belmont, CA: Wadsworth.

National Center for Education Statistics (NCED). (2009). Retrieved from http://nces.ed.gov/collegenavigator/

Palloff, R.M. & Pratt, K. (2003). *The virtual student: A profile and guide to working with online learners*. San Francisco: Jossey-Bass Inc.

Παναγιωτακόπουλος, Χ. & Βεργίδης, Δ., (2006). «Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών ως εκπαιδευτικό μέσο στο ΕΑΠ: Απόψεις Μεταπτυχιακών φοιτητών του προγράμματος «Σπουδές στην Εκπαίδευση», *Ανοιχτή Εκπαίδευση,* 4, 30-38.

Παπαδημητρίου, Σ. & Λιοναράκης, Α. (2015). Ο Ρόλος του Καθηγητή – Συμβούλου και η ανάπτυξη μηχανισμού υποστήριξης στην εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. *The Journal for Open and Distance Education & Educational Technology, 6*(1&2).

Park, J.H. & Choi, H.J. (2009), Factors Influencing Adult Learner's Decision the Drop Out or Persist in Online Learning, *Educational Technology & Society, 12*(4), 207-217.

Pierrakeas, Ch., Xenos, M., Panagiotakopoulos, Ch., & Vergidis, D. (2004). A Comparative Study of Dropout Rates & Causes for two Different Distance Education Courses. *The International Review of Research in Open & Distance Learning, 5*(2).

Poole, M. (2010). Graduate student attrition. Graduate News, *College of Graduate Studies, 17,* Orlando, FL: Graduate News.

Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων,* μετφρ. Παπαδοπούλου, Μ.Κ. & Τόμπρου, Μ., Μεταίχμιο, Αθήνα.

Rovai, A P..(2002). Development of an instrument to measure classroom community, *Internet and Higher Education, 5*(3), 197-211.

Rovai, A.P. (2003). In search of higher persistence rates in distance education online programs. *Internet & Higher Education, 6*, 1-16.

Rovai, A.P. (2007). Facilitating online discussion effectively. *The Internet & Higher Education, 10*(1), 77-88.

Sewart, D. (1993). Student support system in distance education, *Open Learning, 8*(3), 3-12.

Shafiq, M.N. (2010). The Effect of an economic crisis on educational outcomes: An economic framework & review of the evidence. In *Current Issues in Comparative Education 12*(2), from http://www.tc.edu/cice

Stanford – Bowers, D. (2008). Persistence in online classes: A study of perceptions among stakeholders. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching, 4*(1), 37-50. Retrieved October 10, 2015 from: http://jolt.merlot.org/vol4no1/stanford-bowers0308.pdf

Stevenson, K. & Sander, P. (1998). How to do Open University students expert to be Taught at Tutorials. *Open Learning, vol. 13*(2), pp. 42-46.

Stodel, E.J. Thompson, T.L. & MacDonald, C.J. (2006). Learner's perspectives on what is missing from online learning: Interpretations through the community of inquiry framework. *International Review of Research in Open and Distance Learning, 7*(3), pp.1-24.

Tait, A. (2000). Planning student support for Open and Distance Learning, *Open Learning, vol. 15*(3).

Tait, A. (2003). Reflections on student support in open and distance learning. *International Review of Research in Open and Distance Learning, 4*(1). Retrieved from http://www.irrodl.org/intex.php/irrodl/article/view/134/214

Tait, A. (2004). On institutional models and concepts of students support services: The case of the Open University UK. In J.E. Brindley, C. Walti & O. Zawacki- Richter, (Eds*), Learner support in open distance and online learning environments*, pp. 283-293. Oldenburg: Bibliotheks – und Informationssystem de Universitat Oldenburg. Retrieved from: http://www.uni-oldenburg.de/zef/cde/support/fa04/Vol.%209%20chapters/Keynot Tait.pdf

Terrell, S.R., Snyder, M.M. & Dringus, L.P. (2009). The development, validation and application of the doctoral student connectedness scale. *Higher Education and the Internet, 12*(2), pp. 112-116, retrieved from: http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1096751609000244

Tinto, V., (1975), Dropout from Higher Education: A Theoretical Synthesis of Recent Research, *Review of Educational Research, 45*, pp. 85-125, University of Chicago.

Tinto, V. (1982). Limits of theory and practice in student attrition. Journal of Higher Education, 53(6), pp.687-700.

Tinto, V. (1993). Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition (2nd ed.). Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Tinto, V. (1997). Colleges as communities: Taking research on students persistence seriously. The Review of Higher Education, 21(2), pp. 167-177.

Tinto, V. (2006). Taking student retention seriously: Rethinking the first year of college. AACRO Speech. Retrieved from http://soe.syr.edu/academics/grad/higher education/Copy%20of%20Vtinto/Files/AACRAO Spech.pdf

Tzanakos, N. (2012). *The positive and negative aspects in the use of teleconference as an educational tool, from the perspective of educators*. Master Thesis. Patra: Hellenic Open University.

Τζουτζά, Σ. (2010). Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις: Αντιλήψεις μεταπτυχιακών φοιτητών και καθηγητών – συμβούλων του ΕΑΠ. Η περίπτωση της μεταπτυχιακής θεματικής ενότητας «Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση» του ΕΑΠ. *Open Education. The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology, 6*(1&2), 2010 Section one.

Wao, H. O. & Onwuegbuzie, A. J. (2011). A mixed research investigation of factors related to time to the doctorate in education. *International Journal of Doctorate Studies, 6*, pp. 115-134. Retrieved from http://ijds.org/Volume6/IJDSv6p115-134Wao320.pdf

Χατζηλάκος, Θ., Παπαδάκης, Σ. & Ρώσσιου, Ε. (2007). Ομαδικές Συμβουλευτικές Τηλεσυναντήσεις, *Ανοιχτή Εκπαίδευση*, τ. 5, Αθήνα, Προπομπός.

Xenos, M., Pierrakeas, Ch. & Pintellas, P. (2002). A survey on student dropout rates and dropout causes concerning the students in the course of Informatics of the Hellenic Open University, *Computers and Education, 39*, pp. 361-377.

Zawacki – Richter, O., Backer, E.M. & Vogt, S. (2009). Review of Distance Education Research (2000-2008): Analysis of research areas, methods and authorships patterns. *International, Review of Research in Open and Distance Learning, 10*(6), pp.21-50.